

καίσαν, ἀπολαμβανόντων ἀγαθὴν φήμην παρὰ πᾶσι τοῖς τῶν δύο ἡγεμονιῶν κατοίκαις.²⁾

Άλλ' ἐνῷ λέγων ταῦτα ὁ κ. Γεωργαντόπουλος τὴν Θίανουργίου ζηλοῖς τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν τῶν ἐν Γαλαζίῳ Ἑλληνικῶν καταστημάτων, περίεργον νὰ ἴδωμεν τί μετὰ ἔνα μόδις μῆνα, τὴν 7 Φεβρουαρίου, ἐπιστέλλει τις περὶ τῶν καταστημάτων τούτων τῆς Νεολόγου ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τοῦ Γαλαζίου. Μεμφόμενος τὴν μυριαρδρού, ως λέγει, Ἑλληνικὴν συνοικίαν τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ ἀκηδίᾳ καὶ ἀδρακείᾳ καὶ ἀποκαρώσει, καὶ οίκτερων πρὸ πάντων τοὺς λογάδες αὐτῆς ὡς μηδὲν ἀγαθὸν πράξαντας εἰ καὶ ἐκλήθησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, ἀπόσον διάφορα, ἐπιφωνεῖ, τὰ αἰσθήματα τῶν ἐν Βραΐλᾳ διαγενενῶν! Πόσον θερμότεροι, πόσον φιλοτιμότεροι ἡμῶν ἀναδείχνυνται ἐκεῖνοι πρὸς πᾶν διαθέσιν... Μικροδουμήσαντο ναὸν μεγαλοπρεπέστατον³⁾ (καὶ δικαῖος ὁ κ. Γεωργαντόπουλος ἐλεεινολογεῖ τοὺς ἐν Βραΐλᾳ «ώς συνεκκλησιαζομένους ἀπὸ δικταετίξεως γῶρον ἀνάρμοστον οὐ μόνον εἰς θείαν λατρείαν ἀλλὰ καὶ εἰς ἐρδιαίτημα ἀτθρωπίτων σητεων») «ὅ Σύλλογος αὐτῶν εὔοδος θεοῖς καὶ προάγεται» (διὰ κ. Γεωργαντόπουλος βεβαιοῦ ὅτι τὴν δωδεκάδραχμον συνδρομὴν ἀποποιοῦνται νὰ ἀποτίσωσι τὰ μέλη) καὶ καθεξῆς⁴⁾. Άλλ' ἐκ τῶν ἀντιφάσεων τούτων ἐξάγεται ἵσως τὸ πόρισμα, ὅτι οὔτε ἡ τῆς Βραΐλας οὔτε ἡ τοῦ Γαλαζίου κοινότης, εἰ καὶ συγκροτοῦνται ὑπὸ ἀνδρῶν εὑπόρων, ἐπρᾶξάν τι γενναῖον μέχρι τοῦδε, ἀληθῶς ἔξιον τῆς Ἑλληνικῆς φιλοπατρίας.

ΚΟΖΑΝΙΚΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Κοζάνης.

Εἰς ἐξιστόρησιν τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν περιβοηθήματα εἰχον τὰς ἀγράφους παραδόσεις τῶν κατοίκων, τὰς δλίγας ἐγγράφους εἰδήσεις τῶν νεοτέρων, τὰ ἐν τοῖς κάθησι τῶν ναῶν σημειώματα, τὴν ἐπιτόπιον ἐξ αὐτοψίας μελέτην, καὶ περὶ ἀρχῆς τοῦ σχολείου βιβλιάριον τι τοῦ Χαρησίου Μεγδάνου. Διὰ τούτων ἀσχολοῦμαι ἀνιχνεῦσαι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν λόγῳ πόλεως καὶ τῶν πέριξ, καὶ καταλλήλως ἐκθέσαι περὶ γῆθῶν καὶ ἐθίμων, περὶ ἐμπορίας, παιδείας καὶ πεπαιδευμένων. Ή ἴστορικὴ δὲ ἔρευνα τῆς μακεδονικῆς ταύτης γωνίας ἐνδικφέρει τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν⁵⁾ διότι αὐτόθι ἐδίδαξαν περιβόητοι ἐπὶ παι-

δείς ἀνδρες, καὶ ἐγεννήθησαν διάσημοι συγγραφεῖς, καθ' δια χρόνον ἀλλαχοῦ τῆς δυσμοίρου Ἑλλάδος μέγας σκότος ἀμαθείας ἐπεκράτει.

Κατά τινα λοιπὸν παράδοσιν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς νῦν Κοζάνης ἦσαν δάσοι ἀπέραντα, ὃν τὰς ἔμμεν δεικνύουσιν ἔτι οἱ κάτοικοι ἐντὸς παλαιῶν οἰκιῶν. Αντολικῶς δὲ καὶ ὥραν ἀπ' αὐτῆς ἦν χωρίον τι Καρτζίλαριον, οὗ οἱ κάτοικοι διὰ τὰς καταπιέσεις τῶν διαβαίνοντων στρατευμάτων διεπάρησαν κατὰ τὰ πέριξ. Τούτων τινὲς ἔχοντες πρότερον τὰ ἔχοταν ποιμνιοστάσικ ἐν τοῖς δάσεσι τῆς Κοζάνης, ἥλθον καὶ κατόκησαν ἐνταῦθα εἰς ἀποφυγὴν τῶν ἐνοχλήσεων μίσου δὲ τῶν ἡμερῶν αἵγα διὰ τῶν δένδρων δραμοῦσαν ιδόντες, Κόζανη ἡ Κόζικη τὸ χωρίον δινόμασσαν διότι κόζικ μὲν αἴγα, κόζικ δὲ δέρμα δηλοῖ βουλγαριστί. Κατ' ἄλλους δὲ, αἴγα ιδόντες ὑδροβραχές τὸ γένειον ἔχουσαν, καὶ ἐκ τούτου ὕδωρ ἀνακαλύψαντες, ἔκτισαν τὸ χωρίον καὶ τὸ δινόμα τοῦτο ἐδωκαν. Καὶ ἔτεροι δὲ τόποι τοῦ αὐτοῦ δινόματος, ως Κόζικην καλεῖται τὸ ἄνω τῆς Σελίτσης βουνὸν, καὶ Κόζικ μοναστήριον ἐν Δακίᾳ. Ἐτεροὶ λέγουσιν, δτι οἱ Τούρκοι καὶ νῦν ἔτι τὴν πόλιν καλοῦσι Κόζανα, ἀπὸ τοῦ κός (κάρυον) καὶ ἀνά (μήτηρ), διὰ τὸ πληθύος τῶν καρυῶν, διερ καταδηλοῦται καὶ ἀπὸ Βρύσεως τῶν Καρυῶν νῦν δινομαζομένης. Οὕτε ἐκ μὲν τῆς Βουλγαρῶν φωνῆς Αἴγας τὴν πόλιν δινομαστέον, ἐκ δὲ τῆς τῶν Τούρκων Καρυάς.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν, πρίωρον ἀπὸ τῆς Κοζάνης ἦν ἡ πόλις Κτένιον μετὰ φρουρίου, οὗ, καταστραφέντος ὑπ' Ἀλβανῶν, οἱ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν ἀλλαχοῦ. Ο δὲ πρόκριτος Ίωάννης Τράντος, πλούσιος ὃν καὶ ἔχων ποιμνιον ἐκ δωδεκακισγιλίων αἴγων καὶ προβάτων, ἥλθε μετὰ ἑκατὸν εἶκοσιν οἰκογενεῖῶν ἐξ τῆς Κοζάνης κατά τινα τόπον Κρεβατάκια, ἐνθα δάσος φιλυρῶν καὶ δέξειῶν, ἔκτισε καλύβας καὶ φέκης μετὰ τῶν κατοίκων. Τότε κατὰ τὸ ἐγγὺς Σόποτον φύκουν δέκα οἰκογένειες ὑπὸ τιμαριώτην Τούρκον, αἵτινες ἐκκλησιάζοντο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου ἀθανασίου. Ζῶν δὲ ὁ Τράντος ἐν ταῖς καλύβαις, ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν ποιμένων, δτι αἴγες τινὲς ἀπωλέσθησαν ἐν τῷ δάσει τοῦτο ἐπενθητοφθὲν ἐγένετο αἴτια, δπως δ τόπος κληθῆ Κόζανη ἀπὸ τῆς κόζας. Ο Τράντος οὔτος εἶχεν uίδην Χαρήσιον μεθέαστον, καὶ ἀδελφὸν ἀξιωματικὸν ἐν Ρωσίᾳ. Ο Χαρήσιος μεταβὰς παρὰ τῷ θείῳ, καὶ δεκαετίαν παρ' αὐτῷ διετρίψει, ἀπῆλθε μετὰ τὸν θάνατον τούτου θέλων δὲ ἵνα ἀνεγείρῃ πόλιν κατώρθωσεν ἵνα πρὸς τούτο λάβῃ διάταγμα σουλτανικὸν μετὰ προνομίων, ως κληρονομήσεις μεγάλην περιουσίαν παρὰ τοῦ θείου. Λαβὼν δὲ καὶ ἀνθρωπὸν τῆς ταυρικῆς ἔξουσίας, μετέβη εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν Καλλιάριον, δπου δημοσίᾳ ἀνεγνώσθη τὸ διάταγμα⁶⁾ οἱ Τούρκοι δυση-

²⁾ Ἀνάγν. τὸν ἀριθ. 954 τοῦ «Νεολόγου.»

ρεστήθησαν μὲν, ἀλλ' οὐκ ἡδύναντο ἀντιπρᾶξαι διὰ τὸν φόβον. Ἐκ Καλλιαρίου ἐλθὼν ποιεῖ σκηνὰς πάρα τὰς καλύβας τοῦ ζῶντος ἔτι πατρὸς, εἰτα διὰ κήρυκος προσκλεῖ κτίστας καὶ ἐργάτας, καὶ ἔγκρινες οἰκοδομῆσαι ἐν τῷ πρότερον κληθέντι τόπῳ Κόζανη. Πρῶτον ἔκτισεν οἰκίαν δὲ ἕκυπτον κατὰ τὴν Γελῶσαν συνοικίαν (Γκιουλέρ μαχαλᾶ), εἰτα καὶ ἄλλας οἰκίας, καὶ καλῶν κατοίκους ἐπὶ πεντακετέ χιλιόσια καὶ κρατῶν τοὺς διαβίνοντας ἔχορήγες οἰκίας καὶ χρήματα εἰς αὔξησιν τῆς πόλεως. Ἐκ τοῦ δάσους δὲ, ὅπερ ἦν κατὰ τὸν νῦν ναὸν τοῦ ἀγίου Νικολάου, οἱ ἀποικοι Κτενιώται ὑλοτόμησαν εἰς ἀνέγερσιν τῶν οἰκιῶν, ὥν τινὲς σώζονται. Καταστρέψας δὲ ὁ Χαρήσιος τὰς καλύβας, ὠχησεν ἐν τῇ πόλει μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἐκ Κτενίου οἰκογενειῶν. Δεκάδων δὲ γυναικαὶ ἐκτήσατο ἐξ θυγατέρας, καὶ δύο υἱοὺς, Ιωάννην καὶ Μάρκον. Οἱ Ιωάννης νυμφευθεὶς, ἐλαβε προῖκα τὸν τόπον τῆς νῦν συνοικίας τῶν Λαζαρίνων· χωρέυσας δὲ, ζτεῖται γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ παρὰ τοῦ Ιωαννίτου Παναγιώτου Σαράφη, γνωρίμου τῷ πατρὶ ἐκ Ρωσίας. Μεταβάτης δὲ ὁ Χαρήσιος εἰς Ιωάννινα μετὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν Λαζαρίνων αὐτοῦ στρατιωτῶν, ἐλαβε τὴν νύμφην, πολύφερνον οὖσαν· παρέλαβε δὲ τότε διὰ τὸ σχολεῖον Κοζάνης καὶ τινα διδάσκαλον ἱερομόναχον. Οἱ Χαρήσιος οὗτος πρῶτον ἔκτισε βρύσεις, εἶτα τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνεπιλαβομένων τοῦ ἔργου· ἀλλ' οὗτος ἐκτίσθη τῷ 1721, καὶ ἔχει ὀνόματα πολλῶν κτιτόρων, ἀτινα σώζονται ἐπὶ τούτου. Ἐκάλειτο δὲ κοινῶς ἔνεκκ τῆς ἐπισγμότητος Μπασιᾶς, ἢτοι πρεστώς, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι οἱ κάτοικοι συνειδίζουσι. Κατὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ἐκλείσθησαν πάντα τὰ ἔργαστήρια· ἐκδομῆσαν τὸν ἵππον αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐπιστολίων, ὡς στρατιωτικοῦ ἀρχοντος, καὶ τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν πολιτῶν ἔθιψκν αὐτὸν ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῶν ἀγίων Αναργύρων. Εἰς μνήμην δὲ τοῦ ἀνδρὸς, κατ' ἔτος τῇ 3 Νοεμβρίου ἐκλειστὸν τὰ ἔργαστήρια καὶ ἤργουν· ἐκάλειτο δὲ τοῦτο «Μπασιᾶς ἔορτή», καταργηθεῖσα πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Οἱ Τράντοι δὲ οὗτοι, ὑπῆρξαν οἰκισταὶ μεταγενέστεροι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἔξι τοῦ σκέψεων. Κατὰ τὴν προστίν, ὁ Χαρήσιος μεταβάτης εἰς Ιωάννινα, ἐλαβε νύμφην διὰ τὸν υἱὸν, ὡς καὶ διδάσκαλον. Καὶ ὁ Μεγδάνης λέγει ἐν παρόδῳ, ὅτι ὁ πρεστώς Χαρήσιος εἰς Ιωάννινα μεταβάτης, ἐλαβε καὶ τὸν περιβόητον Εὐγένειον Βούλγαρην διδάσκαλον Κοζάνης τὸ ἔτος 1746. Καὶ ἐν τῇ γεωγραφίᾳ τοῦ Μελετίου, ἐκδιδούμενη ἐν Βενετίᾳ (1728) ὑπάρχει ἐπιστολὴ ἀφιερωμένη τῷ πενθερῷ Παναγιώτῃ Σαράφῃ Ιωαννίτῃ παρὰ τοῦ γαμβροῦ Νικολάου Γλυκέρου τυπογράφου, καὶ κατὰ τὰ εἰρημένα συγγάμβρου τοῦ Ιωαννοῦ, υἱοῦ τοῦ Χαρησίου. Έκ τούτων καταφαίνεται, διὰ οὗτος

τίκρασε τὸν ΙΤΟΥ αἰῶνα, οὐχὶ ὡς θεμελιωτὴς, ἀλλ' οἰκιστὴς λόγου Κέριος. Καὶ αὐτὸς δὲ δὲ Μελέτιος (σελ. 389. § 12) ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἀναφέρει τὴν Κοζάνην ὡς κωμόπολιν.

Καὶ ἐξ ἄλλης παραδόσεως μανθάνομεν, διὰ τὸν πληθυσμὸν τῆς Κοζάνης συνέτεινον καὶ Ἡπειρῶται ταῦτοχρόνως μετὰ τῶν ἐκ Κτενίου ἢ καὶ πρότερον· διότι οἱ ἀπόγονοι τοῦ οἴκου τῶν Σακελλαρίων λέγουσιν, διὰ τὸν Ήπειρωταῖς πολιτικῆς ἀνωμαλίας καὶ καταδρομῆς, δὲ ἐκ Χορμόβου ιερεὺς Γκίκας λαβὼν πεντήκοντα οἰκογενείας τῆς ἐνορίας αὐτοῦ, ἥλθεν εἰς Κοζάνην καὶ κατέκυρε κατὰ τὴν θέσιν Σκύρκαν, διεράψας δηλοὶ ἀλβανιστές. Οἱ Γκίκας οὗτος ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Αθανασίου (1678), ὃς δηλοὶ ἡ οπογραφὴ, ἐξ ἣς εἰκάζεται, διὰ οἵτε Ἡπειρῶται καὶ οἱ Κτενιώται κατέφυγον ἐνταῦθα μετὰ τὸ 1612 ἔτος, αὐξήσαντες τὴν πόλιν καὶ κομήσαντες διὰ σχολείου μὲν δημοσίου τὸ 1668, διὰ ναοῦ δὲ μεγάλου καὶ εὐρυχώρου τὸ 1721 ἔνεκκ τῆς αὔξησεως τῶν κατοίκων. Κατ' ἄλλην δέ τινα εἴδησιν, παλαιότερος τῶν ναῶν δὲ τοῦ ἀγίου Δημητρίου, μετόχιον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τοῦ ἐν Ελασσῶνι μοναστηρίου, ὡς τοῦτο ἐδείκνυε λατινικὸν χρυσόβουλλον, μεταφρασθὲν παρὰ τοῦ ιατοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου καὶ γῦν μὴ ὑπάρχον· Σουλτανικῆς δὲ οὔσης τῆς Ελασσῶνος, τοιεύτη ἦν ὑπ' αὐτὴν καὶ ἡ Κοζάνη καὶ μάλιστα κτήσις σουλτανομήτορος, ἐξ αὐτῆς δικαστικῶς ἐξηρτημένη μέχρι τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ιωαννίνων Ἀλῆ, διστις καὶ τὴν Κοζάνην ἔζουσίασεν.

Καὶ ταῦτα μὲν γνωστὰ ἐξ ἀγράφων παραδόσεων. Κατὰ δὲ τὰ ἐν παρόδῳ γεγραμμένα τοῦ Μεγδάνου, βασιζομένου ἵσως ἐπὶ τοῦ εἰρημένου Χρυσοβούλλου, ἡ Κοζάνη ἐπὶ ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ἦν κώμη μικρὰ ἐν τῇ τότε Εορδαίᾳ καλουμένη χώρᾳ, οἰκουμένη ὑπ' ὀλίγων τεχνιτῶν πόλις δὲ ἀκουστὴ ἦν τὰ Σέρβια, ἀνατολικῶς τὰ Σταρείδωλα, βορείως τὸ Δρέπαπανον φρούριον, ἡ Δεύρη, καὶ τὸ καλούμενον Προάστειον τοῦ αὐτοῦ φρουρίου καὶ νῦν Εμπορεῖον διὰ τὰς κατ' ἔτος γινομένην ἐμπορικὴν πανήγυριν. Ἀπόρον δὲ διατί οὐδόλως ἀναφέρουσι τὴν Κοζάνην οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καίτοι μνημονεύοντες τῶν πέριξ, ὡς ὁ Ιωάννης Καντακουζηνὸς λέγει (ἐν Ιστορίᾳ α.) «γράμματα παρασχόμενος βασιλικά, σὲ τῶν φρουρίων Σοισκοῦ τε καὶ Δεύρης καὶ Σταρείδωλων καὶ Χλερηνοῦ ἐπέτρεπε τὴν ἀρχὴν». Ἀποσιωπᾶται δὲ ἡ Κοζάνη, ὡς μικρὰ τότε καὶ ασήμαντος κώμη, ἢ καὶ ἄλλο ἵσως ὄνομα φέρουσα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέρη ταῦτα, ὡς καὶ ἄλλαχοι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ χειρόν, καὶ τὰ μὲν φρούρια κατεδαφίσθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν, ἡ μικρὰ Κοζάνη τοῦτο κατ' ὀλίγον καὶ ἐγίνετο κέντρον πολλῶν χωρίων. Κατὰ δὲ τὸν

αύτὸν Μεγδάνην, ἐπειδὴ τὸ 1612 συνέσθη ἐπανάστασις ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Λαρίσσης Διονυσίου, πολλοὶ πλούσιοι κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν τούτων μετώκησαν ἀλλαχοῦ, καὶ ἵκανοι ἐν Κοζάνῃ, ἐνθα δὲ συγένειαν μακρὰν τῶν βρεράρων. Ηὗταις οὕτως ὁ πληθυσμὸς καὶ πολιτισμὸς, καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ ἔμποροι, ἐμπορευόμενοι εἰς Γερμανίαν, Οὐγγαρίαν, Πολωνίαν, Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡφελούμενοι καὶ πλοῦτον κομίζοντες τῇ πατρίδι. Οὕτω δὲ περιτριβόμενοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, μετέβαλον ἦθος, καὶ ἐλαύνον ἔφεσιν εἰς τὴν πολυτέλειαν, καὶ ἤξαντο κτίζειν οἰκίας, ἃς ἐκσμουν μεγαλοπρεπῶς. Ταῦτα λοιπὸν πάντα, τά τε λεγόμενα καὶ γραφόμενα, τεκψήμενος πλανολογῶ, ὅτι ἡ Κοζάνη κατωκεῖτο κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς ἀπεδείκνυον καὶ γράμματα διασωθέντα ἀπὸ τοῦ 1540 ἔτους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μεγδάνου^ο ὅτι τὸ Σόποτον, τὰ Τρίχα Δένδρα, ἐνθα ἦτοι ναὸς τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου, καὶ ὁ ἄγιος Λαζαρίσιος, ἥταν κῶμαι μικραὶ καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἃς ἐλθὼν δὲ Κτενιώτης Τράντος μετ' ἀποικίας ἀξιολόγου συγώνισεν^ο προσῆλθε δὲ καὶ διερεύς Γκικας, καὶ ἄλλοι κάτοικοι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐγγὺς χωρίων διὰ τὰς καταδρομὰς τῶν Τούρκων, καὶ οὕτως ἀνέδειξαν τὴν Κοζάνην, ἥτις ἀνεφάνη κυρίως ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος.

Η νῦν δὲ Κοζάνη ἔστι πολίχην κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ προφήτου Ἰλίου ἐν τῇ σειρᾷ τοῦ Βερμίου, τρίωρον ἀπὸ τῆς βερμικῆς λίμνης ἀνατολικῶς, καὶ ὥσπερ τοῦ ὄρους Βόρχ δυτικῶς καὶ τοῦ Ἀλιάκμονος ποταμοῦ πρὸς νότον. Κείται ἐν τόπῳ κρυφῷ καὶ εὐδιαβάτῳ^ο διὸ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἕρχονται τέσσαρες δημοσίαις δόσοι, ἥτοι πρὸς ἀνατολὰς διὰ Βέρροιαν, Νιάγουσταν, Θεσσαλονίκην^ο πρὸς δυσμάς διὰ Σιάτισταν, Γρεβενά, Ιωάννινα καὶ λοιπὴν Ἡπείρον^ο πρὸς βορρᾶν διὰ Καλλιάριον, Βιτώλια καὶ βραχείον Μακεδονίαν^ο πρὸς νότον διὰ Σέρβια, Ἐλασσῶνα, Τρίκκην, Λάρισσαν καὶ λοιπὴν Θεσσαλίαν. Ἀπέχει δὲ τῶν μὲν Βιτωλίων καὶ Λαρίσσης ὅρχες δεκακοτάρι, τῶν δὲ θαυμάνινων καὶ Θεσσαλονίκης, τριάκοντα^ο. Η πόλις διακρίται εἰς δύο τμήματα, ὅν τὸ βορειοδυτικὸν καλεῖται Γκιουλέρ μαχαλᾶ, τὸ δὲ νοτιοανατολικὸν Σεριπάσχου. Ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται τῇ μητροπόλει Θεσσαλονίκης, ἔχουσα ἔιραν ἐπισκόπου. Πολιτικῶς ἀνήκει τῇ διοικήσει Βιτωλίων καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἐγρὶ Μπουτζάκ (λοξοῦ μαχχιρίου), οὖσα ἔδρα πασῶν τῶν ἀρχῶν, ἥτοι ἐπάρχου (μουδίρου), δικαστοῦ (καδῆ) ἀπὸ τοῦ 1841, διετυνόμου καὶ συμβουλίου ἐπαρχικοῦ. Οἱ κάτοικοι ἔξακισχίτοι περίπου, πάντες Ἑλληνες, καὶ τινες σιβηρούργοι Ἀθίγγανοι, οὓς Κοζανίταις ἔξελλήνισαν, δόντες ἴδιαν συνοικίαν καὶ ἴδιον προεστῶτα. Η πόλις λιθόστρωτος,

μετ' ἀγορᾶς εὐρείας καὶ πολλῶν ἐργαστηρίων, διότι ἐνταῦθα ἐμπορείον πολλῶν ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ κάτοικοι ἐμπόροι, τεχνίται, γεωργοί. Αἱ εἰκίαι λιθόκτιστοι καὶ στερεζί, ἴδρυματα δὲ λόγου ἀξια, τὸ ἐπισκοπεῖον, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἀγίου Νικολάου, ὡς καὶ τὸ κωδωνοστάσιον μεθ' ὀρολογίου ἀνεγερθὲν τὸ 1855 δι' ἑράνου τῶν πολιτῶν.

Η βιομηχανία μικρὰ, ὡς μικροῦ ὅντος καὶ τοῦ τόπου, ἔχοντος μόδις 16,000 ἐγγωρίων στρεμμάτων ἀμπέλους καὶ ἀγρούς, ὃν Τούρκος οὐ δύναται ἀγοράσαι κατ' ἔθιμον νομιμοποιηθέν. Λί τέγνωτι ἐν νηπιότητι ἔτι, ὡς ἡ ὑποδηματική, βιοτική, φυπτική. Η βιρσοδεψική ἀγει καλῶς, διότι ὑπάρχουσιν ἐπτὰ ἐργαστήρια, ἐν οἷς κατεργάζονται ἵκαναι χλιάδες δερμάτων. Εἰσὶ δὲ καὶ σαπωνευργεῖς, διότι οἱ κάτοικοι οὐδόλως μεταχειρίζονται ξένον σάπωνα. Κατακευάζουσι δὲ καὶ στεπτολαμπάδας χρωσίμους εἰς φωτισμὸν, κοινῶς δὲ χρωνται τῷ σπαμελαίῳ. Τραχντεῖκ πολλὰ, παιοῦσι δὲ στρώματα καὶ προσκέφαλα ὡς ἐν Σερισσαίνη. Η λατρικὴ ἔξακονται ὑπὸ ἐπιστημόνων ιατρῶν, φαρμακείον διαιρέονται οὐδὲν ὑπάρχει πρώτος δὲ ἐγώ εἰσήγαγον τὴν χρῆσιν τῆς θεικῆς κινήσης, περὶ τῆς μέγιστον φόρον εἶχον οἱ κάτοικοι, ὡς καὶ τῶν ἐκδορείων ἀνθ' ὃν μετεχειρίζοντα τοιαῦτα ἐκ ζύμης.

Ο πολιτισμὸς ἀνώτερος τῶν πέριξ, ἀλλ' ἔτι μικρός. Τῶν ἀνδρῶν οἱ τῆς πρώτης τάξεως ἐνδύονται τουρκιστὶ καὶ εὐρωπαῖστὶ, καὶ οἱ κατώτεροι ἀλληνιστὶ, ἥτοι διὰ τῆς φουστανέλας. Αἱ γέναι γυναικεῖς φοροῦσιν ἐνδυματα διφθερούχον καὶ φέσιον μακρόκροσσον ὡς αἱ θωαννιτίδες, αἱ δὲ πρεσβύτεραι ταῦτα καὶ ζώνην μετὰ θηλακίων κερδισγήμων ἐξ ἀργύρου καὶ αἱ μὲν ξανθίζουσι τὴν κόμην, αἱ δὲ πρεσβύτεραι μελανίζουσιν αὐτὴν διὰ κηκίδων^ο τιμῶσι δὲ καὶ περπατοῦσιν τὰς τὸν ξένον, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν θεραπαινίδων. Οἱ χοροὶ τουρκικοὶ καὶ βουλγαρικοὶ, καὶ τις δὲ χορὸς ὀπισθοβατικός. Οἱ γάμοι τελοῦνται ἐν τοῖς ναοῖς, τῶν νυμφίων χορεύοντων δημοσίᾳ δύο μόνην χορούς μετὰ τὴν στέψιν. Εν γένει δὲ οἱ Κοζανῖται εἰσὶ φιλομαθεῖς, φιλέμποροι, καὶ λίαν φιλόξενοι καὶ φιλογενεῖς.

Η Κοζάνη διαφόρους ὑποστάσα ἐκ Τούρκων καταδρομάς καὶ ἄλλας ἐγγωρίους τῶν κατοίκων διαμάχας, οὐ σμικρὸν ἀνεγκιτίσθη κατά τα πληθυσμὸν καὶ πολιτισμόν. Καὶ ἄλλοτε μὲν πρότερον ἵσως συνέπισαν διάφοροι ἀπαγαῖ, ἀλλὰ πρώτη, λέγει ὁ Μεγδάνης, ἐλαύνει χώραν τῷ 1770 αὐθημερὸν τῶν Φώτων, καθ' ὃν ἕρχονται τῶν ἱκονιστῶν Τούρκων ἐνεπειληλούμαχιῶν ἥλθον κατὰ τῆς Κοζάνης, διὰ τοῦ προφάσει, διτὶ τῇ δικαιοδοσίᾳ αὐτοῦ ἀνήκουσαν οὐχ ὑπείκεν δικιας αὐτὸς ἥθελεν, δὲ διὰ ἀντίπαλος ἐκείνους καὶ βοτθὸς δῆθεν τῆς πόλεως πολλῆς δὲ μάχης ἐν αὐτῇ γενομένης, ἀμφότεροι τέσσαρες ἡμέρας λεηλατήσαντες ἀπῆλθον.

Τοτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνας τῶν ιωαννίνων Ἀλῆ, μεσχολουμένου καὶ τὴν Κοζάνην ἔξουσιάσαι, συνέβη στάσις μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ὃν οἱ μὲν ἡσαν μετὰ τοῦ Ρούσσα, ἀριστοκρατικοῦ καὶ ἀλήφρονος, ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ἰγνάτιον· οἱ δὲ μετὰ τοῦ Γεωργίου Αὐλιώτου, ἀνδρὸς δημοτικοῦ καὶ ἔχοροῦ τῆς ἐξ Ἡπαίρου τυραννίας. Διεγείρας οὗτος καὶ ὄπλισας τὸν λαὸν ἐνεκε τῶν κακῶν μεριζομένων φράν, κατέσχε τὴν πόλιν καὶ τὸν φόρον ἐνέβαλε τοῖς ἀναντίοις· τότε οἱ διπλοὶ αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν πρωτοσύγκελον, ἀποκόψαντες διὰ τῆς σπάθης τὸ γένειον μετὰ τοῦ δέρματος. Οἱ δὲ Ἰγνάτιος φοβηθεὶς μὴ τὰ αὐτὰ πάθῃ, ἐβραπέτευσεν εἰς Σέρβια· εἶτα ἐπανελθὼν, ἐνήργησε μετὰ τοῦ Ρούσσα, δύπις ἐλθη ἐκ Κωνσταντινούπολεως καπούτζης εἰς παῦσιν τῆς στάσεως. Οἱ δὲ Αὐλιώτης φοβηθεὶς, κρύφα διὰ τοῦ βουνοῦ ἀπῆλθεν εἰς Πέσταν ἐμπορευόμενος. Μετὰ δέκα δὲ καὶ τέσσαρα ἔτη, ήτοι περὶ τὸ 1795, φθάνει εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατορθίσεις προσλαβεῖν σουλτανικὸν διοικητὴν καὶ τὸν τρυγετὸν τοῦ ἔτους ἐκείνου, Ἑργεται εἰς Κοζάνην, καὶ ζητεῖ τὴν τούτου ἐγκατάστασιν. Φυλακίσας δὲ τὸν Ρούσσαν οἰκογενειακῶς, ἥρπασε τὴν περιουσίαν, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Οἰκονόμου ἔθεωρε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς κοινότητος μετὰ τῶν προκρίτων. Οἱ δὲ Ρούσσας καὶ ἐκ τῆς φυλακῆς προσεκλεῖ τὸν κατὰ τὰ πέριξ μεταβατικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, διστις μετὰ 50 ἀλβανῶν πολιορκεῖ ἐξαίφνης τὸν Αὐλιώτην, ὡς ἀρνούμενον δοῦναι καταλύματα. Ἐν τῇ οἰκίᾳ δὲ ταύτῃ ἡσαν δώδεκα ἀνδρες οἱ πάντες ἀσπλοὶ ἀλλὰ περὶ δείλην ἥλθον κρύφα ἐπίκουροι, ἀνέβησαν τὴν στέγην, θην ἐτρύπησαν, καὶ περὶ τὴν πρώτην ὅραν τῆς νυκτὸς ἥλευθέρωσαν τὸν Αὐλιώτην καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐκτὸς τριῶν, οἵτινες ἐφονεύθησαν ὡς κύψαντες ἐκ τοῦ παραθύρου. Οἱ δὲ μεταβατικὸς εἶτα ἀπῆλθε, μηδὲν κατορθώσας. Οἱ δὲ Αὐλιώτης ἥρχεν ἐν τῇ πόλει, περιφερόμενος ἐνοπλος μετὰ 50 ἐνόπλων, καὶ ἰσχυσε μέχρι ἀνοίξεως. Ἀλλ' ἡ Ρούσσας ἀποδράτης τῆς φυλακῆς εἰς Ίωάννινα, λαμβάνει παρὰ τοῦ Ἀλῆ στρατὸν πολὺν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Σιλιγτάρην Βόδαν ἀλβανὸν καὶ Παλλάσκαν Ἐλληνα, οἵτινες κατὰ μῆνα Μάιον ἐστρατοπέδευσαν ἕξω τῆς πόλεως, ὁ μὲν ἐν Θέσσαλοι Σκύρκα, ὁ δὲ κατὰ τὸν ἄγιον Δημήτριον. Οὕτοι δὲ προσεκάλουν τὸν Αὐλιώτην δύος παραδοθῆ, ἀλλ' οὗτος ἡδιαφόρει εἶτα δὲ καταλειπόμενος παρὰ τῶν ἑκυτοῦ, φοβηθέντων τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ, δργίζεται, καὶ διατάσσει τοὺς στρατιώτας ἵνα καύσωσι τὴν πόλιν· οἱ δὲ διὰ κληραριδῶν καὶ δάδοιν ἔκκεισαν ἀπεισαν τὴν ἀγορὰν μετὰ τῶν ἐμπορευμάτων. Ἀπελπισθεὶς δὲ, κατέφυγεν ἐν τινὶ οἰκίᾳ μονήρει κατὰ τὴν θέσιν Ἀλώνια. Τότε εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν οἱ ἀλβανοί, καὶ ἀποκλείσκοντες κάτοιν ένθαλον πῦρ· οἱ δὲ ἐξελθῶν, ἵνα

σθέσῃ αὐτὸν, πυροβολεῖται καὶ πίπτει μετὰ τριῶν ἐκ τῶν τριάκοντα πιστῶν. Οἱ δὲ Ρούσσας διέταξε καὶ ἔρριψαν τὸν ἄνδρα ἐν τῷ ἀγορῷ γυμνὸν καὶ προητημετὰ τῆς κεφαλῆς εἰς τὰ ὀπίσθια ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· ἀλλὰ καὶ δεκατέξι ὀπτάδοις τοῦ νεκροῦ ἡδη ἀντιπάλου ἀπηγγένισεν ἐπὶ τῆς πλατάνου τοῦ ἀγίου Νικολάου, καὶ ἥρπασε τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ Αὐλιώτης ἦν ὑψηλὸς, πχγὺς, μελανομύστας, ἀνδρεῖος, δημοτικὸς καὶ φιλελεύθερος. Οἱ δὲ Ρούσσας ἀπαλλαγεῖς τοῦ ισχυροῦ ἀντιπάλου, ἐθριάμβευσεν ἐν Κοζάνῃ καὶ φοβερὸς τοῖς πᾶσιν ἐγένετο, ὡς ἀνθρώπος δεσποτικὸς καὶ φίλαρχος· εἴτα δὲ καὶ τὸν ἀντίπαλον Ίωάννην τὸν Λογοθέτην καὶ τὸν τούτου γιγαντὸν ἀδηλητηρίασε, δι' ἣτινα κατέστη μισητὸς παρὰ τῷ λαῷ καὶ τῷ Ἀλῆ, καὶ παρηγκωνίσθη. Λαντ' αὐτοῦ δὲ ίσχυσεν διπάνης Στίνου, καὶ μετὰ τοῦτον διωάνυντος (Νάνος) Παπᾶ Δημητρίου σὺν τῷ ἀδελφῷ Γεωργίῳ, εῦνους καὶ ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα καὶ συγνάζων ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀρχηγός τις 1500 ἀλβανῶν Χασάν Γκέκας, μὴ λαβόν ἐν Δαρίσσῃ τοὺς μισθοὺς παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἥλθεν ἐν Κοζάνῃ (28 Ιορίου 1824), καταλύει καὶ τρώγει ἐν ταῖς οἰκίαις, ζητεῖ 200,000 γροσίων, ἀπειλεῖ δέσαι τοὺς προκρίτους καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, καὶ τέλος λαβῖν 120,000 γρ. ἀπῆλθε μετὰ δικαίημερον διαμονήν. Καὶ ὅτερον διρχηγὸς ἀλβανῶν ἀσλάν Βένης, ἥττηθεις (12 Ιορίου 1829) ἐν Πέτρᾳ τῆς Βοιωτίας παρὰ τῶν Ἐλλήνων, καὶ διαχειμάστηκεν Θεσσαλίᾳ, ἥλθε (τὸν Μάιον 1830) εἰς Κοζάνην μετὰ τοῦ στρατοῦ, δύποι διέμεινεν 27 ἡμέρας, ἥρπασε πᾶσαν τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων, κατασκάψας τὰς οἰκίας εἰς εὑρεσιν τῶν κευθμώνων. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ ἀρπαγος διὰ τὴν κατὰ τὰ Σέρβια πλησίασιν σουλτανικοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα πολεμούθεντος ὑπὲρ ἄλλου κατὰ τὸ ἐγγὺς χωρίον Γεροντομούσλη, ἐπανῆλθον γυμνοὶ καὶ πάντων ἐστερημένοι· οἱ πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ διασπαρέντες κατὰ τὰ πέριξ Κοζανίται. Ἀπῆν δὲ τότε εἰς Θεσσαλονίκην καὶ διπίσκοπος Βενιαμίν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲ τοῦ 1854 ἡ Κοζάνη καὶ τὰ πέριξ ἑλληνικὰ χωρία ὑπέστησαν πλείστους φόβους καὶ καταπιέσεις παρὰ τῶν διελθόντων τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τῶν ἐγχωρίων Τούρκων, καί τοι τοῦ ἐπισκόπου Εὐγενίου πολλὰ μοχθήσαντος μετὰ τοῦ φιλοπάτριδος ἀρχιμανδρίτου Βενιαμίν Ναουμίδου καὶ τῶν συνετῶν προκρίτων Κοζανίτης, Δημητρίου Κοεμζῆ, Κωνσταντίνου Τακιατζῆ, καὶ λοιπῶν. Καὶ ἄλλοι δὲ διάφοροι στρατοὶ κατέλυσαν ἐν Κοζάνῃ τὸν χρόνον τοῦτον, ἀγριώτεροι δὲ ἦσαν 400 Καρδούχοι, οἵτοις ἥττηθέντες ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ Θεοδώρου Ζάκη κατὰ τὸ Ἀράπι τῶν Γρεβενῶν, καὶ μένει πνέοντες, αὐθαιρέτως κατέλαβον τὰς

οίκιας καὶ ἄπειλουν τοὺς κατοίκους· ἀπῆλθον δὲ, δῦρε τινὰ λαβόντες παρὰ τοῦ κοινοῦ. Καὶ οἱ Ἑλληνες δὲ κατοίκοι Σερβίων οὐκ ὅλιγα ὑπέστησαν, καὶ πολλὰ γωρία ἐλληνικὰ ἐλεηλατήθησαν παρὰ τῶν Τούρκων καὶ τινὰ ἐκάησαν, ως τὸ Ζηδάνιον μετὰ τοῦ μεναστηρίου τῆς Παναγίας.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐσωτερικαὶ διαιράγα· ἀλλὰ πενώλης νόσος καὶ ἄλλοτε, καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ 1823 καρμιθεῖσα ὑπὸ σρατοῦ οὐ σμικράν φθοράν ἔπινεγκε· πολλοὶ δὲ ἀπέθανον, καὶ ἄλλοι διεσκορπίσθησαν. Καὶ χολέριον δὲ ἐπιδημῆσεν τὸν Ίουλιον καὶ Αὔγουστον 1855, μεγάλως τὴν Κοζάνην ἔβλαψεν. Χορηγοῦσε δὲ νῦν (1855) οἱ Κοζανῖται τὴν τευρικὴν κυβερνήσει διὰ μὲν τὸν κεφαλικοὺς φόρους 46,700 γροσίων, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς 40,00, ἐκτὸς τῆς δεκάτης καὶ λοιπῶν ἐκτάκτων, ἐκτὸς διαθρέψεως καταλυόντων στρατιωτῶν καὶ λοιπῶν. Ταῦτα πάντα ἀνεχαίτισαν τὴν πρόσοδον τῆς Κοζάνης.

Η Κοζάνη χαίρει βαθμοῦ τινος αὐτονομίας ἀπὸ τῶν πάλαι χρόνων. Οἱ πλουσιώτεροι, ὑπὸ τὸ δῆμον αρχοντες ἢ οἰκοκύριοι, κατέχουσι τὴν ἀνωτάτην τάξιν καὶ ἀποτελοῦσιν, οὗτοι εἰπεῖν, τὸν γερουσίαν, πρύεδρον ἔχουσαν τὸν ἀρχιερέα, θεωροῦντες τὰς ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν, κατὰ τύπον δημοκρατῶν ἢ δικαστῶν Τούρκων, οὓς αὐτοὶ σχεδὸν διερίζουσι καὶ παύουσιν. Ὄπαρχει δὲ καὶ ἕπερον πολιτικὸν σῶμα, ἢ δημογεροντία, συνισταμένη ἐκ πολλῶν ἀτόμων τῆς δευτέρας τάξεως ἐμπόρων καὶ κτηματιῶν, καὶ συνεδριάζουσα ἐν τῷ δώματι (δινταὶ) τῆς κοινότητος· ἢ δημογεροντία δὲ αὐτη, οἵσας Βουλὴ οὖσα, ἀγεται κατὰ τὰς περιστάσεις ὑπὸ τῶν ἀργόντων ἢ τοῦ ἀρχιερέως. Ὄπαρχει δὲ καὶ προεστώς, ἐκλεγόμενος ἐτοσίως ὑπὸ τῆς δημογεροντίας, ἔχων ἀρματωλοὺς, ἥτοι ἄγεντας ἀρμάτων ἀλητῆρας. Οἱ Κοζανῖται ἔχουσι καὶ τινὰ ἔθιμα, νόμου ισαγὸν ἔχοντα καὶ παρὰ τοὺς δικαστηρίους. Τοὺς τὰ δένδρα βλάπτοντας αὐστηρῶς τιμωροῦσιν, ἥτοι μαυρίζοντες τὸ πρόσωπον ἐπ' ὄνου περιφέρουσι κατὰ τὴν ἀγοράν καὶ τὴν πόλιν. Τὸν τρυγετὸν πάντες ποιεῦσιν ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ καταχρήσεις γίνωνται. Καὶ τοὺς μοιχοὺς δὲ, ἐν χρόνοις παλαιοτέροις, ἀνάπταλιν ἐπ' ὄνου βάλλοντες μετὰ μελανοῦ τοῦ προσώπου καὶ τὴν οὐράν κρατοῦντας, περιῆγον κατὰ τὴν πόλιν. Ὄπαρχουσι· δὲ καὶ τινες νόμοι γραπτοί, ώς ὁ τῆς συντεχνίας τῶν διφθερουργῶν, γενόμενος ἐπὶ ἐπισκόπου Θεοφίλου καὶ ἔχων τὰ ἔξη; ἀρθρα. «Σέβετες πρὸς τοὺς ἀρχιτεχνίτας. Μερισμὸς τοῦ εἰσαγομένου πράγματος πρὸς πάντας ἐπίσης. Οἱ ἀπολυθμενοὶ μαθητὴς ὁφείλει χορηγεῖν τὴν συντεχνίαν χειρικατικὸν τὸ ποσόν, λαμβάνων τὴν ἀδειὰν τοῦ ἐργάζεσθαι. Οἱ στιχιζόμενοὶ μαθητὴς τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἀρχιτεχνίου λαμβάνει ἀκέραιον τὸν μισθὸν, ὃντες δὲ τῆς ἀδείας ἀπόλλησιν αὐτόν. Οἱ πρὸ τοῦ ἔτους ἀπερχό-

μενος ἀνευ εὐλόγου αἰτίας ἀπόλλησι τὸν ἔτησιον μισθόν. Ἀρχιτεχνίτης δεχόμενος τοιοῦτον μαθητὴν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν λοιπῶν τιμωρεῖται. Οἱ βουλόμενος μαθητεῦσαι διὸ ἴδιας τροφῆς, ἐργάζεται ἔτος ἀμισθί, τὸ δὲ δεύτερον μισθοῦται. Μαθητὴς τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίου, ἐργάζεται ἐπὶ τριετίαν ἀμισθί, τὸ δὲ τέταρτον ἔτος μισθοῦται. Οἱ μὴ τηρῶν τὰς νενομισμένας ἑορτὰς τιμωρεῖται. Ἐκαστος ὁφείλει ἵνα φροντίζῃ περὶ τῶν προσόδων τῆς συντεχνίας καὶ αὐτὸς εἰσπράττῃ ἐγκαίρως.» Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου (1789) καὶ δὲ ἔτης νόμος περὶ τῶν συντεχνιῶν τῶν πυροβολοποιῶν, χελκέων, ἀγωνατῶν, χαλυβωτῶν, καὶ λοιπῶν. «Πᾶς στιχιζόμενος, τοῦτο πράττει τῇ γνώμῃ πάντων τῶν ἀρχιτεχνιτῶν ὃ δὲ ἀποβάλλων τὸν μαθητὴν ἐκπροθέσμως ἀποδίδει ἀκέραιον τὸν μισθὸν. Οἱ μαθητεύσαντες ὑπηρετεῖ ἔτος, τρεφόμενος παρὰ τοῦ ἀρχιτεχνίου. Οἱ ἀπομινθάντες καὶ ἔξεργόμενος εἰς σύγκεισιν ἐργαζομένου ὁφείλει ἀποδοῦνται τὸ νενομισμένον τὴν συντεχνίαν ἀλλως οὐ δύναται ποιῆσαι. Οὐδεὶς τῶν συντέχνων δύναται, ἵνα ἐκβάλῃ ἄλλον, αὐξῆσαι τὸ ἐνοίκιον τοῦ ἐργαστηρίου. Οὐδεὶς δύναται στιχίσαι μαθητὰς χωρὶς εἰδήσεως τῶν λοιπῶν ὅμοτέγνων. Οὐδεὶς δύναται λαμβάνειν παρ' ἄλλου μαθητὴν πρὸ τοῦ ἔτους. Οἱ στιχιζόμενος μαθητὴς ὁφείλει χορηγεῖν τὴν συντεχνία 15 γρόσια. Τὸ εἰς Κοζάνην εἰσαγόμενον πρᾶγμα, ἥτοι σίδηρος, χαρφία, ἀνθρακες, ὁφείλουσιν ἵνα διανέμωνται πάντες ἐπίσης· ὃ παραβάτης δίδει πούστιμον ἀνὰ 10 γρόσια τῷ διοικητῇ, ἀρχιερεῖ καὶ τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Νικολάου.» Τοιαῦτος δὲ συεδόν νόμος περὶ τῆς συντεχνίας τῶν σκυτοδεψῶν ἦν τὸ 1826 ἐπὶ ἀρχιερέως Βενιαμίν. Τὸ πολιτικὸν τοῦτο σύστημα καὶ οἱ νόμοι οὗτοι ἦσαν ἐργα σοφὰ, ἐνίσχυσαν τὰς τέχνας καὶ τείχη τὸ ἐμπόριον τοῦ τόπου. Ἐνταῦθα δὲ λόγον ποιήσομαι καὶ περὶ τῶν ναῶν καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ Κοζάνη ἐγένετο ἐδρα ἐπισκόπου, συντείνασσα εἰς τὴν μέρφωσιν τῶν ἡθῶν καὶ παγίωσιν τῆς Ιερᾶς ἡμῶν Θρησκείας. Οἱ ναοὶ δὲ οὐτοὶ εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπτά, οἱ ἔξης. Οἱ τοῦ ἀγίου Δημητρίου θεωρεῖται παλαιότατος, μετόχιον τοῦ ἐλακασῶν μοναστηρίου τῆς Παναγίας, ως ἐμαρτύρει τὸ ἀπολεσθὲν χρυσόθευλλον. Οὗτος δὲ κατεστραμμένος ἦν, ἀνεκανίσθη τὸ 1754 ἐπὶ σκόπου ἰγνατίου ὑπὸ μοναχοῦ Σωφρονίου ἡ Νικοδήμου καὶ τινος εὐσεβοῦς γυναικὸς Ζωΐνας. Αὕτη εἶτα μοναχὴ γενομένη ὑπὸ τὸ δῆμον Ζηνοβία, περιῆλθε διάφορα μέρη τῆς Ούγγαρικής χάριν συνδρομῶν, καὶ κατέστη ἡγουμένη τοῦ γυναικείου τούτου μοναστηρίου, ὅπερ μέχρι τοῦ 1820 εἶχεν ἀρκετὰς μοναχὰς, νῦν δὲ τοῦτο πτωχὸν καὶ μετ' ὀλίγων. Οἱ τοῦ ἀγίου Αθανασίου καὶ αὐτοῦ παλαιός, κτισθεὶς τὸ 1068 ὑπὸ Ιερέως Γκίκα καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ Ιερέως Γεωργίου, καὶ τῶν κομικῶν Χαροπίου, Χρήστου καὶ Ἀθανασίου. Οἱ ναὸι

οὗτος μικρὸς, καίμενος ἐπὶ λοφίσκου συσκίου καὶ λίγην τερπνοῦ. Οἱ τῆς Παναγίας, μικρὸς, πρὸς δύσματα τῆς πόλεως ἐν τόπῳ χρυφίῳ καὶ συσκίῳ. Οἱ τοῦ ἀγίου Χριστοφόρου ναΐσκος πρὸς ἀνατολάς. Οἱ τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἀνατολικῶς καὶ εὐπρεπής. Οἱ τῶν ἀγίων Ἀνεργύων βορείως εὐρύχωρος διπλασοῦν καὶ εὐπρεπής, ἀνακαινισθεῖς τῷ 1815 ἐπὶ ἀρχιερέως Βενιαμίν.

Καὶ οὗτοι μὲν οἱ ναΐσκοι ἦσαν παλαιόθεν καθ' οὓς χρέωνους οἱ κάτοικοι καὶ διέγοι ἦσαν καὶ αποραδικῶς ἔζων. Εἶτα δὲ, συνοικισθείστης καὶ αὐξηθείστης τῆς πόλεως, ἀνάγκη ἦν ναοῦ εύρυχώρου. Πρὸς τοῦτο οἱ κάτοικοι ἔφεσιν ἔχοντες, οὐδὲν ἥδιναντο κατορθῶσαι δι' ἀντίπραξιν τῶν Τούρκων· τέλος διὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος τυχόντες ἀδείας σουλτανικῆς, ἀνέγειρον κατὰ τὸ 1721 τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Νικολάου. Καὶ ταῦτα δὲ οὗτος κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἔχει κτίριον ἀσφαλὲς, καὶ περίβολον λιθόκτιστον, ὅπου κελλία τινὰ, ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ, ἡ βιβλιοθήκη, καὶ τινες τάφοι ἐπισήμων ἀνδρῶν, ὡς ὁ τοῦ ἐπισκόπου Βενιαμίν μεγαλοπρεπής. Οἱ ναὸς οὗτος ἐστὶν νῦν πρωτεύων καὶ καθολικῆς, εὐρύχωρος, τρισυπόστατος, κεκοσμημένος διὰ πλουσίων πολυκανδύλων καὶ εἰκόνων ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ τῆς ὁροφῆς, καὶ δι' ἀξιολόγου ἀρχιερατικοῦ θρόνου. ἔχει δὲ πολλὰ καὶ λόγου ἀξιαὶ σκεύη, ἀλλὰ πρότερον εἶχε πλείω, ἀρπαγέντε τὸ 1829 καὶ παλαιότερον περὰ τῶν βαρβάρων, ἀτινα ἦσαν τὰ ἔξης· εἴπολυκάνδυλον μετὰ 13 κανδυλῶν, ἄ τοι αὐτα μετὰ 4 κανδυλῶν, 15 κανδύλαι ἀργυρᾶ, 10 ἔτεραι, 6 στιφάνια τῶν εἰκόνων, 6 τοιαῦτα μικρά, 2 δισκοπότηρα ἐξ ἀργύρου χρυσόπαστα, 2 ἀργυρᾶ, 2 ἔτερα, 1 εὐαγγέλιον ἀργυρόχρυσον, 3 εὐαγγέλια μετ' ἀργυρῶν εὐαγγελιστῶν, 1 ἀπλοῦν, δίσκος μέγας ἀργυροῦς, 2 κουκούμια ἀργυρᾶ καὶ 2 κασσιτέρινα, 2 σταυροὶ ἐξ ἀργύρου χρυσόπαστοι μετὰ μαργαριτῶν, 2 τοιοῦτοι ἐξ ἀργύρου καὶ τις μετὰ κοραλλίων, 2 θυμιατήρια ἀργυρᾶ, 2 ποτήρια ὠσαύτως τῶν στέψεων, 2 ἀέρες τῶν λειψάνων, 2 ἔξαπτέρυγα, 2 τετραεγγελα, 6 δίσκοι, οἱ 4 χάλκινοι, οἱ δὲ κασσιτέρινοι, 6 κηροκράται τῆς ἀγίας τραπέζης κασσιτέρινοι, καὶ 2 ἔτεροι τῆς προσκομιδῆς, 2 πτερά μεγάλα ὀρειχάλκινα καὶ 2 μικρότερα, 2 περίζωνα ἐκ μαργαριτῶν σὺν ταῖς ζώναις, περίζωναν ἀργυροῦν καὶ ἔτερον μετὰ ζώνης χρυσοκεντήτου, 9 τοιαῦτα, 4 οὐπομάνικα χρυσοκέντητα, 8 τοιαῦτα χρυσαὶ 13 περιτραχήλια χρυσᾶ, 8 στιχάρια τοιαῦτα καὶ 9 σηρικά, 20 φαινόλια, ὃν 4 χρυσᾶ, 2 πράσινα χρυσᾶ, 1 λευκὸν, 3 μαύρα χρυσᾶ καὶ 6 κίτρινα επρικά, 11 πτερά λευκὰ, 2 στιχάρις, 1 ἐπιγονάτιον, 2 ποδίαι τῆς ἀγίας τραπέζης, 2 τῆς προσκομιδῆς, 2 καθημεριναῖ, 1 τοῦ εὐαγγελίου, 6 ἀντιμίνσια, 1 πύλη χρυσοκέντητος, ἐπιτάφιος μέγας κεντητός, καὶ τις μικρὸς, 2

δικηροπήγια ἀργυρᾶ, 1 θρῆνος, καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ πράγματα καὶ βιβλία ἐκκλησιαστικά· καὶ ταῦτα μὲν σκεύη εἰς χρῆσιν καὶ κόσμον τοῦ ναοῦ ἀρχιερατικά δὲ, 1 ράβδος ἀργυρᾶ, 1 μίτρα κεντητή, 1 ἐγκόλπιον μετὰ μαργαριτῶν, σάκκος μαύρος, στιχάριον πράσινον χρυσοῦν, ἐπιτραχήλιον ἐρυθροῦν κεντητὸν, περιζώνιον μαργαρίτειον, ωμοφόριον, 2 ἐπιμάνικα, καὶ 2 ἐπιγονάτια κεντητά.⁹

ἔχει δὲ διὰ ναὸς τοῦ ἀγίου Νικολάου καὶ τινα κτήματα καὶ ἀγροὺς, ὡς δύο πανδοχεῖα, δεκατρία ἀργαστήρια, τὸ κρεωπωλεῖον, ἀλευροπωλεῖον, καὶ ἄλλα μισθούμενα εἰς ὅφελος τοῦ ναοῦ καὶ τῶν σχολείων. Προσέτι ἀμφότερα τὰ σχολεῖα, ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδακτικὸν, τὸ διοικητήριον καὶ τὸ ἐπισκοπεῖον. Τὸ τελευταῖον ἔχει δωμάτια πολλὰ, ἐν τινὶ δωματίῳ ναΐσκον τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης, αὐλὴν εὔρεικν, κῆπον μετὰ κρήνης, καὶ διαφόρους ἐπιγραφὰς τῶν ἐπισκόπων Μελετίου καὶ Βενιαμίν. Καὶ πρότερον μὲν ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου ἦν τὰ Σέρβια, νῦν δὲ ἡ Κοζάνη ἀπὸ τοῦ Μελετίου. Μνημονεύονται δὲ ἐν τῷ ναῷ οἱ ἔξης ἐπισκόποις καὶ κατὰ τὴν ἔξης τάξιν, Δαμασκηνὸς, Ἰάκωβος, Συμεὼν, Θεοφάνης, Μελέτιος, Κύριλλος, Νεόφυτος, Πατρίκιος, Ιωάσαφ, Ιωαννίκιος, Διονύσιος, Γρηγόριος, Ιωαννίκιος, Ιάκωβος, Ζαχαρίας, Μελέτιος, Ἰγνάτιος, Θεόφιλος, Διονύσιος, Βενιαμίν καὶ Εὐγένιος, πάντες εἰκοσις καὶ εἰς ὃν οἱ μὲν δεκαπέντε ἔδρευσαν ἐν Σερβίοις, οἱ δὲ δέ ἐν Κοζάνῃ καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων οὐδὲν γνωστόν μοι ἴστορικῶς, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν δέ διηγήσομαι ἀλλαχόθι βιογραφικῶς.

Τῷ διοικητῇ δὲ τῆς Κοζάνης ὑπάγονται καὶ χωρία τινὰ, οίκούμενα ὑπὸ ἔξακισχιλίων περίπου Τούρκων γεωργῶν. Μπουτζάκι, ἄλλοτε πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, μετὰ ἐκκτὸν οἰκιῶν Τούρκων. Εἶγυντις κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τόπος μετ' ἐρειπίων καλούμενος Μπαχτσές, πιθανὸν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου, καθ' ἡρόδοτον λέγοντα (Β.6. 8. § 138), ὅτι οἱ Τημενίδαι οἰκησαν πέλας τῶν κήπων τῶν λεγομένων εἶναι Μίδειο τοῦ Γορδίεω· ἐν τοῖς φύεται αὐτόματα ρόδια, ἐν ἐκαστον ἔχον ἔξηκοντα φύλλα, ὅδηγη τε ὑπερφέροντα τῶν ἄλλων. Ἐν τούτοισι καὶ ὁ Σιληνὸς τοῖς κήποισι ἥλιος, ὃς λέγεται ὑπὸ Μακεδόνων. Ὅπερ δὲ τῶν κήπων οὔρος κέσται, Βέρμιον οὖνομα, ἄνθατον ὑπὸ χαιμῶνος· Ντορτζλῆ, χωρίον μετὰ ἔξηκοντα οἰκιῶν Τούρκων, διποὺ μέχρι τοῦ 1841 ἔδρευσεν ὁ δικαστὴς τῆς ἐπαρχίας. Σεφουλάρ, Ἐβρενεζλή, δύο χωρία μετὰ δγδοήκοντα οἰκιῶν Τούρκων· αὐτόθι καὶ λίμνη μεγάλη μετὰ θερμῶν καὶ ἰχθύων, καλουμένη Σαριγκιόλ τουρκιστί, ἥτοι κιτρινόλιμνη, ἵσις δύος διαφθορὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος Σταρειδώλων· κατ' ἐμὲ αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν ἀρχαίων βερμικὴ λίμνη διὰ τὸ ἐγγὺς Βέρμιον δρος. Οχτσιλάρ, Άσικλάρ, δύο χω-

ρία μετά δέκα ἑπτά οἰκιῶν Τούρκων. Μουρανλή, Τσομπανλή, δύο χωρία μετά παντόκοντα οἰκιῶν Τούρκων. Ἰλισλή, μετά τεσσάρακοντα οἰκιῶν. Θοιουσμάσση, μετά δέκα πέντε. Ντελιβάζη, Χάδοβον, τὸ μὲν εἶκοσι πέντε οἰκίας, τὸ δὲ τριάκοντα. Καρατζηλάρη, ἡ Σωληνάρη, μετά ἕξήκοντα οἰκιῶν. Γκιουντοφάνη, μετά δέκα πέντε. Λαμπίδαι, μετά ἕβδομήκοντα οἰκιῶν· ἐγγὺς ἦν χωρίον Κακούνη, οὗ οἱ κάτοικοι ἐφόνευσον τοὺς διαβάτας. Τζεζιλέρη, μετά οἰκιῶν ἕξήκοντα, ὃν αἱ δέκα Ελλήνων. Σόποτον παρὰ τὴν Κοζάνην, ἀλλοτε χωρίον καταστραφὲν ὑπὸ πανώλους, δῆπου καὶ λίθος θεωρουμένη κολυμβήθρα, καὶ ἐρείπιον ναοῦ τῆς ἀγίας Κυριακῆς. Τὸ δνομα τοῦτο δηλοῖ βουλγαριστὶ παρόδιον, καὶ τοιοῦτο ὑπάρχει νῦν ἐν Πελοποννήσῳ· ἦν δὲ καὶ ἐν Πίπειρᾳ, ὡς μαρτυρεῖ (βιβ. 6') ἀπὸ τοῦ 1338 ὁ Ιωάννης Καντακουζηνὸς, λέγων, ὅτι παρὰ τοὺς Βουλγάροις «ἡσαν οὐκ ὀλίγαις πόλεις, τὸ τε Μεσοπόταμον διομαζόμενον, καὶ ὁ Σαποτός καὶ ἡ Χειμάρρα.» Καὶ ἀλλα δὲ χωρία βουλγαρώνυμα εἰσὶ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα, ὡς Ράχοβον, ἥτοι τόπος καρυῶν, καὶ τοιοῦτον ἐν Στερεῷ Ελλάδι, Νιζισκὸν, Χάδοβον, Ραδοβίστα, Βελίστιον, Ισθουρὸς καὶ Μόκρον, ἥτοι ὑγρόν. Ἐπὸ τὸ τελευταῖον δνομα τὴν καὶ ἐν Σερβίᾳ, ὡς λέγει (σελ. 163) ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος· «Εἰς κεφαλὴν δὲ τῇ Σερβίᾳ ζουπανίας τὴν Ράστωξαν καὶ τὸ Μοκρὸν καὶ τὸ Δαλώ.—Ἐν Πλαναγίᾳ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Μόκρον, τὸ Βερούλλια, τὸ Οστρωκ.» Τὰ δνοματα δὲ ταῦτα βεβαίως κατέλιπον ἐνταῦθα οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἔκτου αἰώνος, μηδόλως τοιοῦτοι ὑπάρχοντες νῦν, ἀλλ᾽ ἡ ἐξελληνισθέντες, ἡ ἀπελθόντες, οἱ καὶ πιθανότερον· ἡ δὲ Κοζάνη σύνορον τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ βουλγαρικοῦ στοιχείου, διότι πέραν αὐτῆς ἀρχονται χωρία Βουλγάρων, ἐκτεινόμενος μέχρι Πελαγονίας· πάντες δὲ οἱ κάτοικοι χριστιανοὶ τῶν ἐπαρχιῶν Κοζάνης, Σερβίων καὶ Βελβεντοῦ εἰσὶν Ἑλληνες τὸ τε γένος καὶ τὸ φρόνημα, διαλεγόμενοι τὴν γλώσσαν τῶν προγόνων καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρου· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως Σερβίων, τοῦ Μεσογαρίου καὶ ἄλλων χωρίων, κατάγονται ἐξ Ἑλλήνων ἀπομοσάντων βίζ, ὡς αὐτοὶ διαλογοῦσι, καὶ ἐλληνιστὶ διαλέγονται. Μάτιν δὲ ἀσχολοῦνται οἱ ιερὶ τὸν Φχλμπεράνερ ἀποδεῖξαι τοὺς Ἑλληνας ἐκελεῖσθέντας, καὶ τὴν Μακεδονίαν ὡς χώραν σλαβικήν· οἱ δὲ νῦν Μακεδόνες πάνυ φιλοτίμως προάγονται καθ' ἀπαντα εἰς κραταίωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ καὶ τῆς ὁρθοδοξίας, ἀποκρούοντες τοὺς τε Πανσλαβίστας καὶ Δυτικούς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Κοζάνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Σερβίων καὶ Βελβεντοῦ.

Πέραν τοῦ Άλιάκμονος ποταμοῦ, κατὰ τοὺς πρόποδας τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Σιδηρού δρους κατέται ἡ πόλις τὰ Σέρβια, κτισθεῖσα παρὰ τῶν Σέρβων. Οὗτοι ἐν Ἰλλυρίᾳ στενοχωρούμενοι, ἐλασσον τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Θεσσαλονίκης μικράν τινα πόλιν, ἣν ὠνόμασαν Σέρβια καὶ κατέφησαν τῷ 620, καὶ ἐκελεῖτο ἵσως Λουτρὸν· διότι νῦν αὐτόθι τόπος ὑπὸ τὸ δνομα τοῦτο, πόλις ἀλλοτε, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν κατοίκων. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα στενοχωρούμενοι, ἐζήτησαν ἐτερον τόπον εὑρύτερον· διότις δὲ αὐτοκράτωρ ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν ἄνω Μασίσιαν, ἣν Σερβίαν ὠνόμασαν. Τούτους ἀπελθόντας διεδέξαντο οἱ Βούλγαροι μετὰ δύο αἰώνας, ὡς εἰκάζω ἐκ τῆς ἑξῆς διηγήσεως. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαήλ (866) ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Βόγορις ὑποταγεῖς καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων ἐν Βυζαντίῳ πρῶτος Βούλγαρος βαπτισθεὶς ὠνομάσθη Μιχαήλ. Ή δὲ βασιλεὺς Θεοδώρα διὰ τὴν στενοχωρίαν τῶν ὑπηκόων ἐχορήγησεν αὐτῷ τὸν μεταξὺ τῆς Σιδηρᾶς Πύλης καὶ τῆς Δελβεντοῦ τόπον, θν οἱ Βούλγαροι Ζαγοράν, ἥτοι ὑψηλὸν, ὠνόμασαν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς δυσμάς τῶν Σερβίων στενόν τι καὶ νῦν καλεῖται Σιδηρόπορτα, πρὸς ἀνατολὰς δὲ πολίχην Βελβεντὸς τροπῆ τοῦ δε εἰς 6, ἵσως αὐτόθι κατώκησεν δι Βόγορις, θανὼν μοναχὸς τῷ 869. Τούτο ἐνταῦθα πιθανῶς συνέβη, διότι οἱ κάτοικοι τὸ φρούριον τῶν Σερβίων διομάζουσι σπήται τοῦ βασιλέως, δοτις ἐκκλησιάζετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγ. Νικολάου.

Ἀνω τῆς νῦν πολίχνης, καὶ ἐπὶ τοῦ Σιδερίου, καιμένου μεταξὺ βράχων ἀποτόμων, εἰσὶν ἐρείπια φρουρίου Βυζαντίου η σταυροφορικοῦ. Τούτο δὲ εἴχε τρεῖς περιβόλους καὶ πύργους. Οἱ ἀνώτατος περιβόλος ἦν ἀνευ οἰκιῶν, ἔχων πύλην μικράν ἀνατολικῶν. Ἐν τῷ δευτέρῳ εἰσὶν ἐρείπια οἰκιῶν καὶ ναΐσκου· ἐκεὶ ἦγεν ἐκ τοῦ λουτροῦ δύδος κρυφίς καὶ πλαγία μέγρη τοῦ ἀνωτάτου περιβόλου. Ἐν τῷ τρίτῳ, πολλὰ ἐρείπια οἰκιῶν καὶ ναΐσκων, ἐξ οὖ δηλον, δῆτε κατώκουν πολλοί· ναΐσκοι δὲ δι τοῦ Προδρόμου ἀσκεπής, δι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς· κατάστεγος καὶ δι τοῦ ἀγίου Νικολάου μέγας μετὰ κατεχουμένων καὶ διαφόρων ἀρχαίων ζωγραφιῶν ἐπὶ τῶν τοίχων διότι ἐκκλησιάζετο δι βασιλεύς. Ἐπὶ τῶν χρύσων τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου, λέγει ἡ παράδοσις τῶν κατοίκων, ἐφημέρευεν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἱερεὺς τις Χούπος· τότε ἐκ Βυζαντίου Χριστιανὸς τις Λιθίοψ τῷ κελεύσει διείρου ἔργαται ἐνταῦθα καὶ μετὰ τοῦ ἱερέως ἀνακαλύπτει θησαυρὸν ὑπὸ τὴν ἀγίαν τράπεζαν· ἀλλ' δι πληηστος ἱερεὺς φογεύει τὸν ἔταιρον

καὶ λαβεῖνει μόνος τὸν Θησαυρὸν· περιζητήτου δὲ γενομένου τούτου, ἔφοριτερὸς ἐξεῖδόθη παρὰ τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸν αγνώστου φυνέως, εἰτα θανὼν δικούπος, εὐείη σῶμα, ὡς ἀφωριτικόν, μάτην δὲ ἐξέθηκαν αὐτὸν κατὰ τὰς γεφύρας τῆς πόλεως, τέλος παραγγάλιαντες ἔμεττν ἐξω χειροῦ Συλίνην, διποις ευγχωρῶσιν αὐτὸν τοῖς διαβάταις· ἡ χεὶρ αὗτη ἐσώζετο πρὸ τενον ἐτῶν κατὰ τὸν ἐν τῷ τρίτῳ περιβόλῳ ναὸν τὴν ἀγίας Συλιωμονῆς, βιβίθεται ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐν τῷ τρίτῳ περιβόλῳ κατὰ τὸν φάραγγα καὶ ἐπὶ βάθους ἀποτομωτάτου ἐστὶ ναΐσκος τοῦ ἀγίου Θεοδώρου μετὰ διεξαμενῆς οὐδατος, κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ὃς δηλοῦσι τὰ ἐπὶ τοῦ ἐξωτοῖχου ἐκ κεραμίδων γράμματα, ταῦτώνυμος ναΐσκος καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ἐγγὺς κώμῃ Καστανέᾳ. Ο ναΐσκος πλήρης ἀρχαίων ζωγραφίῶν, καὶ κατὰ τὸν τόπον τῆς προσκομιδῆς γράμματα τῶν κτιτόρων ἐν εἰς· ὁ Θεοδόρος Διδούλος σὺν τῇ μητρὶ Καλῇ, ζωγράφος δὲ τις Ιερεὺς θημήτριος. Ενταῦθα ἦν καινῶν μοναστήριον γυναικῶν, μετόχιον τοῦ ἐν Καστανέᾳ ἀγίου Θεοδώρου, ὃς ἐδεικνυειν ἡ σφραγίς· ἐν τῇ περιοχῇ δὲ τούτου, ἔχουσαν πύλην σιδηρᾶν, συνοικία νῦν Ἑλλήνων γεωργῶν, ήν Καλογραίας ὄνομαζουσιν. Αἱ δὲ μοναχαὶ ἐχορήγουν 13 στρικά ἐπανωκτλύματα, 1 μὲν τῷ οἰκουμενικῷ πατριάργη, τὰ δὲ τοῖς δώδεκα συνοδικοῖς. Μοναγγιὶ διέμενον πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν, ἀπελθοῦσαι διὰ τὰς οὔρεις καὶ ἀτιμώσεις τῶν Τούρκων, εἰτινες δύο αὐτῶν διέσθιαν, καὶ οὕτω διελύθη ἡ μονὴ. Η δὲ τοῦ νῦν ἐρειπίου φρουρίου περιοχὴ κτήμα οὐχὶ τουρκικόν, ἀλλὰ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τῶν ἀλλῶν ναΐσκων. Ἐξω δὲ τοῦ φρουρίου οὖν μόναι πύλαι ήσαν αἱ νῦν πόρται κελούμεναι, καὶ ἔτεροι ναΐσκοι. Ο τῶν ἀγίων Λαναργύρων ἐπὶ βράχου ἀκέραιοι· Ο τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου ἀκέραιος μετὰ νεκροταφείου. Ο τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἐπὶ βράχου, διποις κλίμακος κινητῆς γίνεται· ἡ ἀνάβασις. Ο τοῦ ἀγίου Νικονᾶ· Ο τοῦ ἀγίου Νικολάου μετὰ νεκροταφείου. Ο τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου ἔτερος ἐπὶ λόφου πετρώδεις, ἐφ οὖν διέκλει διπλὴ μέρος Σιδηρᾶς Πύλης (Ντεμίρ Κεπού), δι' ἣς ἐγίνετο πρότερον ἡ διάβασις, καὶ νῦν διὰ Σερβίων ἀπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, συστάντος ἐνταῦθα κεντρικὸν ταχυδρομεῖον.

Περὶ δὲ τὸν 14ον αἰῶνα, πρὸ τῆς ἀλώτεως Θεταλονίκης καὶ Βοζεντίου, τὰ Σέρβια ἐκυριεύθησαν παρὰ τῶν Τούρκων ἐπὶ πολλὰ ἔτη πολεμηθέντα, ὡς αἰκάζεται ἐκ τῶν ἐξῆς, τῆς ιστορίας οιωπόστης. Ἐξω τῆς πόλεως ἀντικρὺ τοῦ φρουρίου ὑπάρχει τόπος καλούμενος Σείτλιχ (Μαρτύριον), διποις σώματα τῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν πεσόντων Τούρκων, καὶ διποις κατὰ Μάτεον Τούρκοι καὶ Τουρκίδες προσεύχονται.

Οἱ κάτοικοι δὲ Ἑλληνες ἔδουσιν ἀσματα θρηνητικὸν τὸ ἐξῆς, ὥσπερ ἡκουσα τοῦτο παρὰ Σερβιάδος ἀγαθῆς γραίς Ελαίας τούνομα¹⁾.

Δώδεκα χρόνος ἔχω ποῦ πολεμῶ,
Δὲρ μπορῶ νὰ τὸ πάρω τὸ ρημόκαστρο.
Βγῆκε κ' ἔρα Τουρκόπονλο Ρωμηογύρισμα.
Αφέντημ βασιλέα, τ' εἶρ τὸ τάγμα σου;
Χιλια φλούριδα στὸ χέρι κ' ἔρα ἀτ καλδ,
Καὶ δυδ σπαθιὰ σημέρια γιὰ τὸν πόλεμο.
Ούδετε τάσπρασ' θέλω, κι ούδετε τὰ φλούριδα,
Μόρ θέλω γὰ τὴν κόρη, τὴν κόρ' ἀπ' τὰ γναλιά.
Πράσινα φοῦχα βγάλει καὶ φάσα ἔβαλε,
Στὴρ πόρτα πάει καὶ στέκει καὶ παρακαλεῖ.
Ἄροικε πόρτα μ' ἄροικε, πόρτα τῆς ωρηᾶς.
Φύγ' ἀπ' αὐτοῦ, βρὲ Τούρκε, βρὲ σκυλότουρκε.
Ἐγὼ δὲρ εἴμαι Τούρκος, κι ούδε σκυλότουρκος.
Δώδεκα χρόνος ἔχω π' ἀσκήτενα,
Χορτάρι ἔβοσκοῦσα σὰν τὸ πρόβατο.
Κ' ἥρθα νὰ πάρω λάδι γιὰ τῆς ἐκκλησιῶν.
Νὰ φέωμε τσιγγέλλα νὰ σὲ πάρωμεν.
Εἴται τὰ φοῦχα μ' σάπια καὶ ἔσσχιζοται.
Νὰ φέωμε τὸ δίχτι τὰ σὲ πάρωμεν.
Εἴμαι ἀπὸ τὴν πεῖρα κι' ἀντραλίζομαι.
Γελάστηκε μιὰν κόρη, πάει τὸν ἄροικε.
Οσο γ' ἄροικ' ἡ πόρτα, χιλίοι ἔμπαιναν.
Κι' δυο νὰ καλαροική, τὸ διασύμισαν.
Ολοι πααλρουρ στ' ἀσπρα, κι' δλοι στὰ φλούριδα.
Κ' ἐκεῖτος μὲ τὰ φάσα, στὴν κόρ' ἀπ' τὰ γναλιά.
Κ' ἡ κόρη σὰν τὸν εἴδε, κάτω ἔπεσε,

Τὸ ἀσμα τοῦτο ἐστὶν ἡ ιστορία τῆς ἀλώσεως τῶν Σερβίων· δῆλον δὲ γίνεται, δτι Τούρκος τις βασιλεὺς, δωδεκαετίαν τὸ φρούριον πολιορκῶν, ποιητικὴ ἀδεία βεβαίως, ἐξ ἀμηγανίας τάσσει χίλια φλωρία, δύο ἀργυρᾶ σπαθία καὶ ἵππον. Παρουσιασθεὶς δὲ Χριστιανὸς ἐξωμότης, ὑπόσχεται τὴν ἀλωσιν θέλων μόνον ωραίαν τινὰ κόρην, ἔχουσαν οἰκίαν λαμπράν μετὰ παραθύρων ὑχλίνων. Ἐκβαλὼν δὲ ὁ ἀλιτήριος τὰ πράσινα τουρκικὰ ἐνδύματα, ἐνδύεται ῥάκη καλογηρικὰ, καὶ ἐλθὼν παρακαλεῖ ἵνα ἀνοίξωσι τὴν πύλην τῆς ωραίας κόρης, ἥτις ἦν βεβαίως ἡ ἡγεμονίας. Οἱ πολιορκούμενοι ἀποδιώκουσιν αὐτὸν, σκυλότουρκον ἀποκαλοῦντες· ἀποκρίνεται, δτι οὐχὶ Τούρκος, ἀλλὰ καλόγηρος ἐστὶ, καὶ δτι δώδεκα ἔτη ἀσκητεύων, ἥλθε ζητῶν Ἐλαίας διὰ τὰς ἐξω τοῦ φρουρίου ἐκκλησίας. Εἶπον, ίνα ἀρωσιν αὐτὸν δι' ἀρπάγης ἡ δικτύου, προφασίζεται, δτι ἔχει ῥάκη παλαιά καὶ εὔτχιστα, καὶ δτι ζαλίζεται νῆστις ὅν. Τέλος ἀπατεύειν κοράσιόν τι ἀνοίγει τὴν πύλην, δπου καὶ εἰσέρχονται εὐθὺς πολυάριθμοι Τούρκοι καὶ λεηλατοῦ-

¹⁾ Ο Γάλλος Βοζάν (σελ. 400) φρονεῖ, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεων, δτι τὰ Μέραικαστρον ἦν Λακωνία, σημειῶν δὲ γελλιστὶ ἔχει τι ἐξ τοῖχων Βοζάν, λίγει, δτι ἡ ἀναφερομένη φράσι κόρη ήταν Λακαλίς, τὰ ἄτμα τοῦτο τῆς αὐτῆς ἱννοίας τοῦ ἡμετέρου· ἀλλὰ καὶ τῶν Σερβίων κύριοι ήσαν εἰ Γάλλοι τέτε, οἵτις τοῦτο πλανῶν τὸ Μεσοικαστρον.

σιν' ὃ δὲ ἔξωμότης ὄρμήσας, ἵνα λάβῃ τὸ ἀθλον αὐτοῦ, ὥραισαν κόρην, ἀποτυγχάνει· διότι αὗτη περασοῦσα ἐκ τοῦ παραθύρου ἐφονεύθη εἰς ἀποφυγὴν τῆς ἀτι-
κώσεως. Καὶ ἄλλαι δὲ περαδόσεις ὑπάρχουσιν. Ότι
ἐνταῦθα ἔναστίλευεν δὲ Μάρκος κράλης, οὐ θανόντος
καὶ τοῦ θανάτου τετρακτίαν μυστικοῦ τηρούμεντος
διὰ τὸν φόβον τῶν πολιορκούντων, διάδοχος ἐγένετο
ἡ Θυγάτηρ, ἐπὶ τῆς ἐφημερίας, τοῦ Χούπου. Ότι ἡ
Ἄλωσις ἐγένετο ἐν καιρῷ τῆς Ἀναστάσεως, ἦτο· τὸ
ἔαρ, καθ' ἣν Τούρκοις δάδας, δέσαντες ἐπὶ κεράτων
αἰγῶν, διεύθυνον πρὸς τὸ μέρος τῆς πύλης· οἱ δὲ ἐν
τῷ φρουρίῳ χριστιανοὶ τούτους νομίζαντες ἐκ τῶν
φώτων ἤνοιξαν, καὶ αὕτως εἰσῆλθον· τότε δραμάδιψευ-
δοκαλόγυρος, ἵνα συλλάβῃ τὴν βασιλίδα, ἥτις ἔπε-
σεν ἐκ τῆς οἰκίας, ἥτις ἦν ὑπὲρ τὰς νῦν Ηόρετας, ὡς
λέγουσιν οἱ κάτοικοι, καὶ ἐφονεύθη, κρατήσασα μό-
νον ἐν τῷ στόματι δικτύλιον· διὰ βάρύγοντον δὲ οἱ μα-
στοὶ αὐτῆς ἐκ τῆς πτώσεως, καὶ γάλα ἔδρευσε πολὺ·
διὸ καὶ νῦν αἱ γυναικεὶς αὐτόθι ἐργόμεναι μετὰ τῶν
χειρῶν ἐπὶ τὴν βάγην, κύπτουσι καὶ ὡς αἱ αἴγες εἰς
εὐφορίαν γάλακτος βρέσκουσι τὸ καλούμενον γαλό-
χορτον. Οἱ δὲ Τούρκοι λέγουσιν, ὅτι σουλτάνος Βα-
γιαζίτης ἐλθὼν κατὰ τὰς ἐγγὺς βρύσεις, ἔδωκε τὸ
σχέδιον, ἵνα κτισθῇ τὸ ἐν τῇ πόλει νῦν καλούμενον
βασιλικὸν τζαμίον (οὖνκιάρ τζαμί). ἐκ τούτου πιθα-
νὸν, ὅτι οὗτος ἐκυρίευσε τὰ Σέρβια.

Κατὰ τὸν διεμελισμὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρα-
τορίας (1304) ὑπὸ τῶν Λατίνων, τὰ Σέρβια ἐδόθη-
σαν τῇ μερίδι τῶν Δομβαρδῶν καὶ Γάλλων (provin.
Servian), οἵτινες ἔλαθον καὶ τὰ πρὸς τὸ Βέρμιον δρός
μέρη, καὶ τὰ Μεγλενά (Vorie cum cartulatis Clo-
rizza et Panica... Molistris et Meglenos). Ταύτην
ἀναφέρει ὁ Ἀκροπολίτης (Χρον. Κεφ. 7. 2) μεταβάς
εἰς τὸ Ἀλβανον. «Τῆς πρὸς τὸ Ἀλβανον φερούστης ἡ πτό-
μην, καὶ διὰ τὰ Σέρβια παρελθὼν, καὶ παραμείψας
τὴν Καζορίαν, καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀχρίδα παρεγκλίνας,
ἀφικόμην περὶ τὸ Ἀλβανον.» Καὶ ὁ Μελέτιος (Γεωγρ.
σ. 389 § 12) «Σέρβια πόλις ἀκουεστὴ μετὰ θρόνου
ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης μητροπολίτην.»
Καὶ ὁ Γάλλος Πουκεβίλλος ἄχρι τῆς πόλεως ταῦτης
ἀφίκετο, τελειώσας τὴν περιήγησιν αὐτοῦ. Ή δὲ νῦν
πόλις ἔχει οἰκίας περίπου 500, ὃν αἱ 400 χριστιανικαί.
Αἱ τέχναις καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν ἀθλίᾳ καταστάσσει διὰ
τὴν περὰ τῶν Τούρκων καταδρομὴν τῶν ἐμπόρων
καὶ τεχνιτῶν. Πί γεωργία ἄγει καλῶς διὰ τὸ εὔφο-
ρον τῆς γῆς προϊόντα ὁ σῖτος, ἀρκόσιτος, πεπόνια,
ξηροδαμάσκηνα λευκὰ, περίφημα καθ' ἄπανταν τὴν
Τουρκίαν καὶ ἐν εὐφορίᾳ γινόμενα περὶ τὰς 20,000
όκαδῶν, καπνὸς περὶ τὰς 30,000 ὁκ. ὑπάρχει δὲ
καὶ μυριόφυλλον, καὶ γλυκύπικρον κατὰ τὰς Βρύ-
σεις. Οἱ Τούρκοι βαρβαρότατοι, ἔχοντες πέντε τζα-
μία, σχολεῖον, δύο λουτρά, καὶ δύο καφεψέλικ. Κα-

τώκουν ἄλλοτε καὶ ιουδαῖοι, ἀπελθόντες πρὸ ἕδο-
μήκοντα ἐτῶν εἰς Καστορίαν διὰ τὰς ἀρταγὰς καὶ
κακώσεις τῶν Τούρκων. Οἱ χριστιανοὶ ἔχουσιν ἴδιαν
συνοικίαν, ὅπου καὶ ἡ ἀγορὰ τῆς πόλεως, καὶ δὲ βυ-
ζαντινός ναὸς τῆς ἀγίας Κυριακῆς αὐξηθεὶς καὶ ἐ-
πισκευασθεὶς τὸ 1811 μετὰ τριών ἰερέων, τὸ ἀλλη-
λοεῖδες τεκτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ ἐπισκοπεῖον· ἀλλ' οἱ
χριστιανοὶ πένητες, τεχνίταις καὶ μικρέμποροι, ἀμφ-
θεῖς, ἄλλα φιλόζενοι· καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1854, ὡς
κατάδικοι κρύψα ιερουργοῦντο· ἀλλὰ νῦν πρῶτον
μετὰ τόσους αἰώνας ἤχησεν ἐνταῦθα σήμαντρον τῆς
δρυοδόξου θρησκείας· ὁ ικτορίωσας δὲ τοῦτο, καὶ
δικρόντας πρῶτος τὸ ξύλινον σήμαντρον ἐπὶ ξυλί-
νου παραπήγματος ἐν τῷ εἰοημένῳ νηῷ ἐστίν ὁ ἀρ-
γιμανδρίτης Βανιαύλην, εἰπὼν τρόπον τινὰ πρὸς τοὺς
βαρβάρους καὶ τοὺς δυτικούς. «Ζῇ ἔτι ὁ ἔλληνικὸς
χριστιανισμὸς καὶ λάμπει ὡς ἀδέξιας φωτοβόλος
μετὰ πολυχρόνιον ναυάγιον.» Εν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ
έμερεύουσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐπαρχίας Σερβίων, ἡ ἀνή-
κουσι τὰ ἔντος χωρία.

Ἐγγὺς τῆς πόλεως τὸ χωρίον Λύλακι μετὰ 20 οἰ-
κισιν Ἐλλήνων. Ράχοβον, μετὰ 20 οἰκισιν Ἐλλήνων.
Καλδάδαις μετὰ 8 οἰκ. Δέλινον, μετὰ 20. Μεταξᾶ,
μετὰ 60 οἰκισιν Ἐλλήνων ἐπαναστάντων τὸ 1854
κατὰ τῶν Τούρκων, σύνορον τῶν ἐπαρχιῶν Σερβίων
καὶ Ἐλασσῶνος. Πάδη, μετὰ 15 οἰκ. Ἐλλήνων ἐπα-
ναστάντων. Μόκρον, μετὰ 80 οἰκ. Ἐλλήνων ἐπανα-
στάντων· διὸ οἱ Τούρκοι ἔκαψαν τὸν αὐτόθι ναὸν
τῆς Παναγίας, ὃς δὲ οὗτος ἐπανέστη. Λαζαράδαις,
μετὰ 25 οἰκ. Ἐλλήνων ἐπαναστάντων. Νιζισκὸν,
μετὰ 40 οἰκισιν ἐπαναστάντων. Τρανόβαλτος, μετὰ
40 οἰκ. ἐπαναστάντων. Μικρόβαλτος, μετὰ 30 οἰκ.
ἐπαναστάντων. Λοζιανή, μικρέλοτοπος βουλγαριστή,
μετὰ 80 οἰκ. ἐπαναστάντων. Ἐγγὺς τὸ ὅρος Καλλί-
στρατον, ἐφ' οὐ ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, οὐ κάτω βέσι
διάλισκεν, διάθεσεν οἱ Θεσσαλονικεὺς ἄγιος Νικάνωρ (τε-
λευτῆσας 1419 Αύγ. 7) πύγχονος τούς ἐν Θόλούπω
ἄγιον Διονυσίου, ἔκτισε τὸ μοναστήριον Ζάβορδα
τῆς Μεταμορφώσεως· αὐλίζεται δὲ τὸ λείψανον τοῦ
ἄγιου Θανόντος καὶ ταφέντος ἐν τῷ αὐτόθι παρεκ-
κλητίῳ τοῦ Προδρόμου. Βιογραφίαν καὶ ἀκολουθίαν
τοῦ ἄγιου ἔξαρσης (Βενετίᾳ 1774) ὁ ἐκ Καλλιάνης
ἔμπορος Δημήτριος Ιωάννου Τολιόπουλος· διηγεῖται
δὲ, διτὶ ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἐπισκόπου Σερβίων Ζα-
γγαρίου, πανώλους ἐνταῦθα συμβάστης, οἱ μοναχοὶ^{οἱ λίθοι} μετὰ τοῦ λειψάνου, καὶ ἡ νόσος ἐπαυσεν· διὸ
λέγει τὸ τροπάριον· «Χαίροις τῶν Σερβίων ὁ Ιατρὸς,
Γρεβενῶν τὸ ηλέος.» Τὸ μοναστήριον τοῦτο πλου-
σιώτατον γαιῶν καὶ θρεμμάτων. Ζιντάν, ἦτοι εἰρητή
τουρκιστή, μετὰ 10 οἰκ. ἐπαναστάντων τὸ 1854·
διὸ οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὸν αὐτόθι ναὸν τῆς
Θαυματουργοῦ Παναγίας τῆς Ζιντανιώτισσας, ἔχον-

τα δέκα μοναχούς. Ο ναὸς ταῦτης ἦν ἀλλοτε ἔξω τῆς πόλεως Σερβίων παρὰ τὰς Βρύσεις, δῆπου νῦν γίνεται ἐμπορικὴ πανήγυρις Ἐννεατήμερον καλουμένη τοῦτον δὲ αἱ Τοῦρκοι κρημνίσαντες καὶ τοὺς ἄγρους ἔξουσιάσαντες, ἥναγκασαν τοὺς μοναχούς, οἵνα μετεῖδοσιν εἰς Ζιντάν καὶ κτίσωσιν ἔτερον μοναστήριον. Ή δὲ τῆς Παναγίας ὑπάρχουσα νῦν εἰκὼν σῦσσα μεγάλη, θεωρεῖται παλαιοτάτη, ἀργυρωθεῖσα διάργυρου 3000 δραχμῶν ἐπὶ ἐπισκόπου μὲν Ἰγνατίου, ὑπὸ γρυπούργον δὲ Θεοδώρου ἐκ Καλαρρύτων τῆς Ηπείρου, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀργύρου γράμματα γεγραμμένα τὸ 1755.

Στίχοι πολιτικοὶ εἰς τὴν ἀργυροχρυσοκόσμητον στολὴν τῆς θαυματουργοῦ θεομητορικῆς εἰκόνος τῆς Ἡ Ζηδάρη.

Θαυματουργὴ χαρίτωσον τὸν Θεσσαλονικέα Σερβίων καὶ τὸν Ἱγνατίον σεπτὸν ἀρχιερέα·
Οστις ποιμὴν ἀραδειχθεὶς Σερβίων καὶ Κοζάρης,
Χαριτοβρύτων δεξιὰ σοῦ τῆς κλεισῆς Ζηδάρης,
Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει του τῆς ἀρχιερατείας,
Ἐδειξὲ εὐθὺς εὐλάβειαν μετ' ἀκρας προθυμίας.

(ΑΨΝΕ Σεπτεμβρίου Δ')

Ἐγείρας εἰς καλλωπισμὸν εἰκόνος σῆς ἀγίας
Τὸν χριστεπώνυμον λαὸν ταῦτης τῆς ἀταρχίας,
Καὶ ἐκλεξάμενος σοφῶς ἀπὸ πολλοῦς τεχνίτας

Θεόδωρον τὸν χρυσουργὸν ἀπὸ Καλαρίτας.

Σκέπε λουπὸν καὶ φύλαττε δρῦν μὲν τὸν ποιμένα

Τὸν ποιμανόμενον λαὸν καὶ δυτερον ἐμέτρα.^ν

Ἀνήκουσι δὲ ἐνταῦθα καὶ τὰ ἔξης χωρίς Ἅγιοι μνιον, μετὰ 10 οἰκ. Ἑλλήνων. Γούλικι, μετὰ 20. Λαζανίτσα, μετὰ 15, καὶ ἔγγυς ὁ ποταμὸς Τιταρήσιος, ἥτοι Σαραντόπορος. Νεοχώριον μετὰ 10. Ματσουκοχώριον, μετὰ 40 οἰκ. Ὀρτακίοι, μετὰ 20 οἰκιῶν καὶ τὸ πάλαι μέγα. Ἐνταῦθα ἐτούρκισε πρῶτος ὁ ιερεὺς ἐπὶ τῆς κατακτήσεως διὸ καὶ ὁ σουλτάνος ἐδωρήσατο αὐτῷ τὸ χωρίον, δῆπερ νῦν κτῆμα βέη τινὸς τῶν ἀπογόνων τοῦ ἔξωμοτου ιερέως. Ἐγγὺς καὶ τὸ Παλαιόκαστρον, ἐρείπιον φρουρίου βιζαντινοῦ, ἐνθα ὑδραγωγεῖα καὶ ἐπιγραφαὶ εὑρέθησαν. Καστανά, ἀπὸ τῶν πολλῶν καστανεῶν μετὰ 25 οἰκ. Ἑλλήνων. Κρανίκα, μετὰ 20 οἰκιῶν, ὅπου ὑδρόμυλος καὶ δαμασκηνέαι πολλαί. Τζίντζιρας αὖ τόθι μετὰ 5. Βιτιβίανη μετὰ 15 παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα. Σκουλίαρη μετὰ 50 οἰκιῶν. Ἐνταῦθα ἡ θέσις δύσηρα, καὶ ἦν ἡ δύση τῶν ἀρχηγῶν τοῦ καπετανάτου τῶν Σερβίων, ἔχοντων καὶ πύργον σωζόμενον μέγρε τοῦδε. Καταφύγιον, κεφαλοχώριον ἐκ 350 οἰκ. Ἑλλήνων, κείμενον κατὰ τὰ πλάγια τῶν Πιερίων ὄρέων, καὶ ἀπέγον τῶν Σερβίων τέσσαρας ὥρας, τοῦ δὲ Βελβεντοῦ δύο. Οἱ Καταφυγιῶται διοικοῦσσι τὸ Ποδάρι, μετεικήσαντες ἐνταῦθα διὰ τε νόσου πανώλην καὶ τὰς καταδρυμάς τῶν Τούρκων. Τοῦρκος οὐδεὶς ὑπάρχει, ἐπτός τινος ἐπι-

τρόπου τοῦ ἐπάρχου Σερβίων δι᾽ ἐπιτήρησιν καὶ εἰσπράξιν τῶν φύρων. Ναοὶ τρεῖς μετὰ διεκατέξιερέων, καὶ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον κτισθὲν τὸ 1847. Οἱ κάτοικοι ποιμένες, γεωργοὶ καὶ ξυλουργοὶ διὰ τὰ δάση τῶν δέσειῶν καὶ ἐλατῶν, δοκοὺς καὶ σανίδας ποιοῦντες, φύλακες διὰ τὸ στενὸν καὶ πενιχρὸν τοῦ τέπου, εὐφυεῖς, φιλόξενοι καὶ πολεμικοί, ἀδοντες συνήθως τὰ κλεπτικὰ ἄσματα καὶ φοροῦτες τὴν φουστανέλαν. Περίεργον, ὅτι τέττιμες, κολιοί, κόκκυγες, οὐχ ὑπάρχουσιν, ἵσως διὰ τὸ ψυχρὸν καὶ νοσηρόν, ζῶσι δὲ ἀλώπεκες, ἐλαφοί καὶ ἐν ἀριθμοίς μέλαιναι αἴγες ἄγριαι· φύεται δὲ μυριόφυλλον καὶ ὄργια, ἥτοι σάλεπι. Τὸ Καταφύγιον, πατρίς δύο ἀρχιερέων, τοῦ Κολινδροῦ Σεμουῆλ καὶ τοῦ νῦν Γρεβενῶν. Ἄνω δὲ τοῦ χωρίου κείνται τὰ Πιέρια δρῦ, οὗτοι κληθέντα ἀπὸ Πιέρου βρασιλέως τῆς Ἀμαζονίας, ἐκτεινόμενα παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα καὶ Ὀλυμπόν, καὶ ἀναφερόμενα παρὰ τοῦ Ἡροδότου (β. 6. 7. § 131). Ἐπὶ τοῦ δροπεδίου ιστάμενοι, δρῦμεν πρὸς ἕω μὲν τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον καὶ τὰς παραλίους πεδιάδας· πρὸς ἑσπέραν τὰ δρῦ τοῦ Πίνδου, τὸ βουνὸν τοῦ Βόρα ἡ Βουρίνου· πρὸς βορρᾶν τὸ Βέρριον δρῦς, εἰς τρεῖς διαιρούμενον κλάδους, πρὸς τὸ Κατίρον (Καρατάς) τὴν Κοζάνην καὶ τὸν Ἀλιάκμονα· πρὸς νότον τὸν πολυσέβαστον Όλυμπον, πεντάωρον ἀπέχοντα, μετὰ κορυφῆς ἀποτόμου καὶ πολιᾶς ἐκ τῆς χιόνος. Ἐπὶ τῆς σειρᾶς τῶν Πιερίων καὶ ράχις καλουμένη Σιάπκη, δίωρον ἀπὸ τῶν Σερβίων. Ἐνταῦθα κατὰ Μάΐον τὸ 1854 ἑκατὸν περίπου Ἑλληνες ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Φιόταν Γουλιάνην ἔπειρον πολύτιμον τουρκικὸν στρατὸν, φονεύσαντές τινας καὶ ἐπίσημον τοῦρκον Σερβιώτην. Μέχρι τῶν Πιερίων λοιπὸν ἀνέβησαν οἱ μεγάθυμοι· τῆς ἐλευθερίας θιάσωται, οἵνα χαιρετίσασι τὰς δούλας Πιερίδας μούσας, καὶ διὰ τοῦ πυροβόλου ἐφώναζον πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν ζυγὸν διατελοῦντας Μακεδόνας! Μέχρι τῶν Πιερίων ἐγένετο ἡ δι᾽ αἷματος κατὰ τῆς ζένης κυριαρχίας διαμαρτύρησις, καὶ ἐπὶ τῆς Σιάπκας ἐκυμάτισεν ἡ τροπαιοφόρος Ἑλληνικὴ σημαία! (Ἀκολουθεῖ.)

ΒΟΗΘΕΙ ΣΑΥΤΟΝ.

(Συνέγ. 18ε φυλλάδ. 523.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Βοήθεια καὶ περιστάσεις. — Ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι.

Ολίγον ἐν γένει ἐπιδρᾷ ἡ τύχη ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Άν καὶ ἐπιτυγχάνουσιν ἔγοτε αἱ προπετεῖς ἐπιχειρήσεις, ἢ